

KUVA: MEDDELANDEN FRÅN ÅBO AKADEMI

MAUNO KOSKI 1930–2005

Åbo Akademin suomen kielen ja kirjallisuuden emeritusprofessori Mauno Yrjö Aulis Koski kuoli Turussa 2.11.2005.¹

Koski oli syntynyt Raisiossa 21.2.1930. Kolmivuotiaana hän muutti vanhempiensa kanssa Turkuun, jossa hän kävi koulunsa; vuonna 1949 hän kirjoitti ylioppilaaksi Turun suomalaisesta lyseosta. Hänen isällään räätäli Yrjö Koskella oli oma räätälinliike Turun keskustassa. Perhe asui samassa talossa. Mauno Koski sai ensimmäiset kosketuksensa Turun yliopiston ja Åbo Akademin professoreihin — isän asiakkaisiin — hoitaessaan liikkeen juoksupojan tointa.

Henkinen vireys, kiinnostus erikoisiin ilmiöihin ja rakkaus urheiluun olivat niitä Mauno Kosken luonteenpiirteitä, jotka näkyivät jo kouluaikoina. Hän innostui heraldiikasta ja saavutti mainetta pikajuoksijana. Koski voitti 200 metrin juoksussa sekä Suomen mestaruuden että pohjoismaisen ylioppilasmestaruuden vuonna 1949. Sinä vuonna hän oli *Suomen nopein mies*, josta sitten tulikin pysyvästi hänen leikkilinen määreensä.

Mauno Kosken äidinkieli oli Turun kaupunkimurre, ja itse hän määräiti itsensä ennen muuta turkulaiseksi. Luonto ja maaseutu olivat silti hänelle tärkeitä. Pysyviä ja

¹ Kirjoitustamme varten olemme saaneet apua Sirpa Koskelta, mistä esitämme hänelle lämpimän kiitoksen.

myöhemminkin vaikuttaneita muistoja hänelle jäi maalaistaloista, joissa hän teki renkipojan töitä kesäisin. Kesärengin ura johti hänet myös Ahvenanmaalle ja Ruotsiin ruotsia oppimaan.

Vuosina 1949–1950 Mauno Koski suoritti asepalveluksen. Puolustusvoimille tekemistään palveluksista hän saavutti myöhemmin reservin kapteenin arvon. Sotaväestä kotiuduttuaan Koski aloitti opinnot Turun yliopistossa vuonna 1950 tarkoitukseensa valmistua opettajaksi. Aineyhdistelmäksi hän valitsi kirjallisuuden, historian ja suomen kielen. Ennen muuta häntä kiinnostivat kirjallisuus ja historia; suomea hän otti ohjelmaansa siksi, että sitä tarvittiin äidinkielen opettajaksi pätevytymiseen. Vuonna 1953 hän suoritti filosofian kandidaatin tutkinnon pääaineenaan kirjallisuus.

Mauno Koski kirjoitti pro gradu -työnsä virolaisesta pakolaiskirjallisuudesta. Tuon ajan virolaista kirjallisuutta koski myös hänen ensimmäinen julkaisunsa (*Turun Ylioppilas* I, 1953). Hän on itse kertonut 70-vuotishaastattelussaan aikakauskirjassa *Keel ja Kirjandus* (2000, 2), että hänen kiinnostuksensa viron kirjallisuuteen sai kimmokkeen Kalju Lepikin runosta *Me laulame*, jota Turun yliopiston viron kielen opettaja Helmer Winter kerran tunnilla lausui sellaisella tavalla, että se teki Koskeen lähtemättömän vaikutuksen. Seminaarityössään hän käsitteikin Kalju Lepikin runoja, ja siitä alkoi elinikäinen kiinnostus Viron kulttuuriin. Toimielias Koski matkusti vuonna 1952 Tukholmaan seminaarityön aineistoa kokoamaan. Siellä hän tutustui Kalju Lepikin lisäksi myös Ilmar Talveen, Karl Ristikiveen ja muihin nuoriin pakolaiskirjailijoihin. Sitten Turun yliopiston kansatieteen professoriksi nimitetty Ilmar Talve on maininnut Kosken vanhimpana turkulaistuttavuutenaan (*Kolmas kodumaa*, Tartto 1999).

Lingvistin uransa Mauno Koski aloitti vuoden 1953 toukokuussa, heti valmistumisensa jälkeen, kun suomen historian professori Einar W. Juva kutsui hänet mukaan kotiseutututkimukseen paikannimien kerääjäksi. Koski oli stipendiaattina mukana retkillä kolmena vuonna.

Ensimmäisessä kielitieteellisessä artikkelissaan (*Turun Ylioppilas* III, 1954) hän eritteli pientä peltoalaa tarkoittavaa sanaa *tahdon*, jonka jälkiä on löydettävissä paikannimistä. Tätä seurasivat useat muut paikannimitutkimukset. Rakkaus tällaisiin aiheisiin jäi pysyväksi. Hän itse kuvasi asiaa näin: »Minua ei koskaan ole samassa määrin kiinnostanut sanojen fonologia tai etymologia kuin niiden merkitys ja käyttö. Tämä mielenkiinnon suunta minulla on ollut ensimmäisestä artikkelistani asti.» (*Keel ja Kirjandus* 2000, 2.) Hänellä oli tapana sanojen käyttöä jäljittäessään löytää yllättäviä yhteyksiä ja yleislinjoja; tässä olivat avuksi pysyvä innostus historiallisiin ja kansatieteellisiin yksityiskohtiin sekä kirjallisuuteen. Kaiken kruunasi poikkeuksellisen hyvä pitkäkestoinen muisti.

Mauno Kosken kielitieteellinen kiinnostus ulottui laajalle ja moneen asiaan, mutta lähes kaikissa hänen töissään näkyy pyrkimys avata sanojen kätkeytyviä merkityksiä. Hän väitteli vuonna 1967 *hiisi*-käsitteistöstä (*Itämerensuomalaisten kielten hiisi-sanue. Semanttinen tutkimus I*, Turku). Väitöskirja erittelee ennen muuta suomen ja viron *hiisi*-lekseemin ja sen johdosten esiintymistä paikannimissä, mutta myös muissa konteksteissa. Kyseessä ei kuitenkaan ole niinkään varsinainen paikannimitutkimus, vaan merkityksenkehitysten säännönmukaisuuksien etsiminen ja kiteyttäminen. Väitöskirjaa seurasi tutkimuksen toinen osa vuonna 1970 (Turku).

Kosken suurimpia semanttisia tutkimuksia on *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä* (SKST 391, Helsinki 1983).

Väitöskirjansa tapaan hän tarkastelee siinä suomalaisten kielenainesten lisäksi lähisukukielten nimitysten kirjoa. Lähestymistapa ei ole kuitenkaan tavanomaisen kielihistoriallinen; sukukieliaineiston diakronisen tarkastelun tarkoituksena on auttaa hahmottamaan synkronista systematiikkaa, niin kuin Koski teoksen esipuheessa painottaa. Jo koulutuksensakin vuoksi Koskella oli tietenkin vahva sidos perinteiseen, historiallis-vertailevan paradigman läpäisemään fennistiikkaan, mutta toisaalta sekä hänen tutkimuskohteensa — merkitysten kehitys — että hänen strukturaaliseen ja antropologiseen semantiikkaan pohjaavat synkroniset analyysimenetelmänsä loitonsivat häntä siitä.

Väirännimitutkimuksissaan Mauno Koski painotti kaiken aikaa ihmisen osuutta väriehän hahmottamisessa. Koko Kosken semanttisen tutkimustyön keskiössä on ihminen. Jo silloin, kun kognitiivisesta merkitysten tutkimisesta ei puhuttu vielä mitään, hänen näkökulmansa oli aina ihmisen näkökulma. Kosken suuri toive oli kirjoittaa kirja ja ihmisruumiista kielen käsitteistämisen keskuksena. Tämä työ jäi kesken. Yhtä ja toista siitä, miten ihminen käsitteistää itseään ja itsensä kautta koko maailmaa, hän kuitenkin ehti jo julkaista.

Vuonna 1987 ilmestyi Mauno Kosken artikkeli »Ihmisen ruumiinosien nimitykset suomessa ja ruotsissa» (kokoelmassa *Kontrastiivista kielentutkimusta*, Fennistica 8, Åbo) ja vuonna 1992 sen jatko (kokoelmassa *Kontrastiivista kielentutkimusta II*, Fennistica 10, Åbo). Yhteensä näissä artikkeleissa on 120 tiheään painettua sivua, joilla käsitellään monia ruumiinosien nimityksiä. Otsikoista huolimatta näissä tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkkejä myös muun muassa virosta, saksasta, venäjistä ja monesta muustakin kielestä. Vuonna 1999 ilmestyneessä pitemmässä artikkelissa »Kuidas inimene näeb ennast: kehaosade nime-tuste semantikat» (kokoelmassa *Mis on see*

ise: tekst, tagapõhi, isikupära, Tallinn) Koski jatkaa ruumiinosien semantiikan tutkimista. Tällä kertaa käsiteltävinä ovat muun muassa sellaiset yleiskäsitteet kuin *keha, ihu, liha ja nahk* sekä itämerensuomalaisissa että indoeurooppalaisissa kielissä. Koski toteaa, että siinä, miten ihminen hahmottaa ruumistaan, ei ole mitään kansallista — ei mitään erityisen virolaista, saksalaista tai venäläistä. On vain varsin rajallinen mahdollisuuksien joukko. Eri kielissä mahdollisuudet todentuvat hiukan eri tavoin, ja jotkin käsitteistämisen mallit kulkeutuvat myös kielestä toiseen (s. 68).

Ihmisteemaa sosiokulttuurisesta näkökulmasta käsittelee vuonna 1990 ilmestynyt artikkeli sukulaissanastosta (»The terms 'uncle' and 'aunt' in their semantic field», *Linguistica Uralica*). Siinä tarkastellaan ennen muuta virolaisen kielialueen käsitteiden 'setä' ja 'täti' koodausjärjestelmää. Virolaisen materiaalin taustana on kuitenkin, niin kuin muissakin Kosken tutkimuksissa, koko Euroopan kieliavaruus. Siten Koski on lähtenyt liikkeelle itämerensuomalaisten kielten rinnastamisesta indoeurooppalaisiin kieliin ja käsitellyt monia antropologisen lingvistiikan keskeisimpiä tutkimusaloja: muun muassa edellä mainittuja väriehän nimityksiä, ihmisruumista kuvaavia sanoja ja sukulaisuustermejä.

Yksi Kosken semanttisten tutkimusten olennainen piirre on se, että konkreettinen semanttinen ongelma laajenee teoreettisen pohdinnan suuntaan. Useat Kosken julkaisut alkavat perusermien määrittämisestä. Aina nousee esiin semantiikan perimmäinen kysymys siitä, mikä on merkitys ja mikä on käsite — ja miten nämä kaksi kytkeytyvät kielenulkoiseen todellisuuteen. Koski on myös monissa töissään käsitellyt metaforistumisen perusolemusta ja esittänyt epäilyjä, että metaforateorialle saatetaan panna liikaakin painoa. Usein puheeksi tulee myös maailmankuvan käsite.

▷

Kielitieteessä aikaisemmin tunnettujen käsitteiden lisäksi Koski nostaa esiin sellaisiakin, joita semantiikassa on toistaiseksi käytetty varsin vähän. Tällainen on esimerkiksi *semanttinen tyhjiö*, jonka hän esitti professori Haldur Õimin juhla kirjassa *Tähendusepüüdjä* (Tartu 2002).

Mauno Kosken tutkimusten toinen olennainen yhteispiirre on synkronian, diakronian ja kontrastiivisen analyysin yhdistäminen. Sanat kyllä kantavat mukanaan nykyihmisen maailmankuvaa, mutta ne heijastavat myös sekä verbaalisen ajattelun historiaa että kielikontaktien vaikutuksia. Koskea voisi kutsua teoriataustaltaan kognitiiviseksi strukturalistiksi: yhtäältä hän on aina käsitellyt sanastoa ja käsitteistöä struktuurina, jonka erilaisuus eri kielissä juuri on erilaisten maailmankuvien lähde, toisaalta taas ihmiskeskeisesti, mikä on ominaista kognitiiviselle lähestymistavalle.

Sanoissa Koskea kiinnosti myös niiden sisäinen rakenne ja morfologinen ilmiasu, johdokset ja sananjohtamisen säännönmukaisuudet. Nämä hän liitti sanojen prototyyppeihin syntaktisiin ominaisuuksiin. Näin hän semanttikkona yhdisti strukturaalisen ja leksikaalisen lähestymistavan erittelemällä sanaa monikerroksisena merkityskokonaisuutena. Tämän alueen tienraivajia itämerensuomalaisten kielten tutkimuksessa ovat esimerkiksi hänen artikkelinsa »Suomen sananjohton perustyyppit» (SKYJ 2, Turku 1978) ja »Mitä leksikaalistuminen on?» (SKYJ 7, Turku 1982) sekä kirja *Suomen johto-opin morfologiaa* (Fennistica 4, Åbo 1982). Myös sananmuodostustutkimustensa taustaksi Koski nosti lähisukukielet ja teki tiivistä yhteistyötä muiden muassa viron sananmuodostusta tutkineen Reet Kasikin kanssa.

Mauno Kosken koko työura oli opettajan ura, vaikka virkanimike toisinaan vaihtuikin. Hän suoritti opetusharjoittelun vuonna 1954 Helsingin Normaalilyseossa. Sen

jälkeen hän työskenteli kahdeksan vuotta äidinkielen opettajana, ensin Salon yhteislyseossa ja sitten vuosina 1958–1963 Turun lyseossa vanhempana lehtorina. Vuosina 1963–1965 hän oli Turun yliopistossa vs. lehtorina ja vuodesta 1965 lehtorina Åbo Akademiassa. Vuosina 1968–1973 hän oli pienin väliajoin myös vt. apulaisprofessorina ja vt. professorina Tampereen yliopistossa. Åbo Akademiassa hänen lehtorinvirkansa muutettiin vuonna 1971 apulaisprofessoriksi. Vuosina 1981–1986 hän toimi vt. suomen kielen ja kirjallisuuden professorina. Huhtikuun 1. päivänä vuonna 1986 Koski nimitettiin Åbo Akademin vakinaiseksi suomen kielen ja kirjallisuuden professoriksi. Tästä virasta hän jäi eläkkeelle vuonna 1993.

Opettajan työnsä yhteydessä Koski käsittelemättä semantiikan ja sanojen johtamisen lisäksi monia muitakin tutkimusalueita suomen murteiden äännehistoriasta (yhdessä Osmo Nikkilän kanssa valmistettu opetusmateriaali, Åbo Akademi 1986) käännösten analyysiin (esim. *Nonn: eesti uuemat proosat*, toim. Mauno Koski ja Jüri Valge, Turun yliopisto 1988). 1990-luvulla hän kiinnostui yhä enemmän kirjakielen historian kysymyksistä, varsinkin itämerensuomalaisten kielten tutkimuksen alkuajoista. Tämä näkyy esimerkiksi artikkelissa »Suomen ja viron kontrastiivista tarkastelua 1600-luvulla» (kokoelmassa *Läänemeresoome rahvaste kirjakeelte ajaloo*, Tartu 1995). Koski oli sielultaan sekä opettaja että tutkija; hän osasi luonnostaan yhdistää professorin työn molemmat puolet. Hän oli luontaisen utelias tietämään ja ymmärtämään, mitä ihmiset tuntevat ja miten he sen ilmaisevat. Tämä uteliaisuus ulottui esineiden ja paikkojen nimistä runouden ainutlaatuisen ilmaisutapaan asti.

Mauno Koskelle oli luonteenomaista, että hän palasi myöhemmin elämässään nuoruutensa kiinnostuksen kohteisiin. Suo-

malaisen urheilun historiaan hän on antanut panoksensa myös kirjoittamalla yhdes- sä Paavo Karikon kanssa Paavo Nurmen elämäkerran (*Paavo Nurmi*, Helsinki 1965; ilmestynyt vuonna 1973 myös viroksi Kulle Raigin käännöksenä). Teos on julkaistu täy- dennettynä nimellä *Yksin aikaa vastaan*. Paavo Nurmi (Helsinki 1975).

Yhteyksiä sukulaiskansoihin hän solmi niin pian ja niin paljon kuin mahdollista. Ensimmäinen kontakti vironvirolaisiin Koskella oli jo vuonna 1962, jolloin Turusa esiintyi Ernesaksin mieskuoro. Samana vuonna hän kävi ensimmäistä kertaa Virossa ja työskenteli sekä viron kielen instituutin murreosastossa että Viron kirjallisuus- museossa. Tästä alkoi vuosikymmeniä kestänyt monipuolinen vuorovaikutus useiden Viron kieli- ja kulttuurivaikuttajien kanssa. Koski ei rajoittunut vain kieli- ja kulttuuri- piireihin, vaan seurusteli myös muiden virolaisten kanssa. Nämä tosin usein säpsähtivät, kun heille kerrottiin, että mies on tunnettu suomalainen professori; niin aidolta ja läheiseltä Koski tuntui oudommassakin ympäristössä. Muutama vuosi sitten näimme, miten Koski matkalla Tartosta Tallinaan ojensi linja-auton kuljettajalle suomalaisen eläkeläiskortin. Kuljettaja päivitteli, miten ihmeessä virolaisella miehellä voi olla suomalainen kortti.

Liiviläisiin Mauno Koski tutustui ensimmäistä kertaa vuonna 1989 Mazirbessa Liivinrannassa. Seuraavina vuosina kaikella liiviin ja liiviläisyyteen liittyvällä oli Kosken ja tämän puolison Sirpa Kosken elämässä tukeva jalansija. Kosket kävivät melkein joka vuosi Latvian liiviläistapah- tumissa ja autoivat yhdessä, myös taloudellisia tukijoina, järjestämään liivinkielisten kirjojen julkaisemista. Mauno Koski oli kansainvälisen liivin ystävien seuran varapuheenjohtaja. Yhtenä viimeisistä töistään hän oli mukana tekemässä toistaiseksi vielä ilmestymistään odottavaa liiviläisiä ja

liiviläistä kulttuuria käsittelevää kokooma- teosta. Itse hän kirjoitti siihen katsauksen Liivinmaa-käsitteen kehityksestä. Koski tähdensi jatkuvasti, että suurta liivin kielen sanakirjaa olisi ryhdyttävä tekemään niin kauan kuin vielä on mahdollista tukeutua syntyperäisten liiviläisten ja vanhemman sukupolven kielentutkijoiden kielikykyyn.

Vuosina 1996–2004 Mauno Koski osallistui seitsemän kertaa itämerensuomalaisten reuna-alueiden kielten ja kulttuurien konferensseihin. Jokasyksyisen konferenssin järjestävät etelä-virolainen Võrun instituutti ja Tarton yliopisto. Näissä tapaamisissa Mauno Koski esitelmöi yleensä liiviläis- teemoista. Konferenssiesitelmien kokoel- missa ovat ilmestyneet Liivinmaa-käsitteen tarkastelun ensimmäinen versio (VIT 1, Võro 1997; laajennettuna *Virittäjä* 2001, 4), laajempi katsaus *maa*-sanana eri merkityk- sistä (»Om maid maailman tuhandit», VIT 6, Võro 1999) ja artikkeli »Leksikaalsete struktuuride vahekorraast liivi ja eesti keeles» (VIT 4, Võro 1998). Pelkiksi käsikir- joituksiksi jäivät muun muassa esitelmät murrerajojen olemuksesta ja itämeren- suomalaisten kielten muodostumisesta.

Mauno Kosken elämässä aina tärkeä asia oli oma kotipaikka, turkulainen elä- mäntapa ja sitä ilmentävä murteen käyttö. Sukukielten harrastuskin keskittyi ennen muuta sittenkin eteläitämerensuomalaiseen kielialueeseen, jolla on vahva yhteys Turun seudun kieleen. Hän kyllä arvioi uutta mur- rebuumia kielitieteellisen selvänäköisesti (*Keel ja Kirjandus* 2002, 2). Hänen omat murretyönsä eivät olleet minkään buumin tuote. Turun ja sen ympäristön murre- sanoja ja murteellisia ilmauksia käsittelevät hänen ensimmäiset ja viimeiset tutkimuksensa. Kirjoina hän julkaisi Juhani Löflundin kanssa *Näytteitä Paraisten suomesta* (Fennistica 3, Åbo 1982) ja Esa Laukkasen kans- sa Turun murteen suosittu sanakirjan *Kum- mottos* (2. painos, Turku 1995). Muutamia

kertoja hän kirjoitti myös murrerunoista ja -runoilijoista. Turku-seuran murretoimikunnassa hän toimi pitkään. Oman koulunsa Turun lyseon juhla kirjaa (Turku 2003) hän kokosi ja toimitti samalla antaumuksella, jolla hänellä oli tapana hoitaa kaikkia tehtäviään.

Professorin työhön kuuluu olennaisena osana opettaminen. Opettajan työ jää yhtäältä kiitosta vaille — siinä jaetusta tiedostahan suuri osa jää kirjoihin ja kansiin panematta —, mutta toisaalta se on kaikista ammateista kiitetyin. Niille, joilla oli onni kuunnella Kosken opetusta, hän on jäänyt mieleen Opettajana isolla o:lla. Hän opetti vuosia Åbo Akademiassa suomen kursseja, muun muassa juuri semantiikan kurssia, joiden perusteellisuus, kokonaisuuden hallinta ja elävä esitystapa olisivat kelvanneet esikuvaksi kenelle tahansa. Myös allekirjoittaneet ovat oppineet semantiikkaa ja monia kielitieteellisen työn taitoja juuri Mauno Koskelta.

Opettaminen antoi kyllä virikkeitä tietentekoonkin. Koski on itse väittänyt, että sananmuodostusta opettaessaan hän ei ollut tyytyväinen siihen, mitä toiset olivat

tehneet. Niinpä hänen piti tutkia itse. (*Keel ja Kirjandus* 2000, 2.) Näin syntyi edellä mainittu kirja *Suomen johto-opin morfologiaa*. Opettajan roolissa Koski oli luentosalin ulkopuolellakin. Monet meistä ovat saaneet häneltä arvokkaita kommentteja käsitkirjoituksistaan. Inhimillisessä välittömyydessään ja suoraselkäisydessään hän oli ohjaajana ja arvioijana vertaansa vailla. Hän sanoi joskus, että hänen perusvirkaan tuntui olevan lausuntojen antaminen. Vuosikymmenten aikana hän arvioi runsaasti väitöskirjoja, lisensiaatin töitä ja professorinvirkojen hakijoita Suomessa, kaikissa Pohjoismaissa ja Virossa. Mauno Kosken jalanjälki suomen kielen ja muiden itämerensuomalaisien kielten tutkimuksen polulla jäi pysyväksi ja syveneväksi, ei vain hänen tieteellisen tuotantonsa vuoksi, vaan monella muullakin tavalla. ■

RENATE PAJUSALU

KARL PAJUSALU

Sähköpostit: renate.pajusalu@ut.ee

karl.pajusalu@ut.ee

Suomennos: Leena Huima